

Dnr GU 2020/1355

Utbildningsdepartementet
u.remissvar@regeringskansliet.se
U2020/03053/UH

Ändringar i högskolelagen för att främja den akademiska friheten och tydliggöra lärosätenas roll för det livslånga lärandet

Sammanfattning

Nationella sekretariatet för genusforskning vid Göteborgs universitet yttrar sig härmed över regeringens promemoria *Ändringar i högskolelagen för att främja den akademiska friheten och tydliggöra lärosätenas roll för det livslånga lärandet* (PM 2020-05-06). Vi har valt att uteslutande kommentera de delar som gäller den akademiska friheten.

Vi ställer oss bakom förslaget av ändring i 6§ Högskolelagen. Ändringen har principiell betydelse för ett systematiskt arbete som syftar till att främja den akademiska friheten och för att möta hot mot densamma. I övrigt vill vi särskilt framföra ett par förtydliganden:

- Det måste vara tydligt när den föreslagna lagparagrafen inte respekteras. Såväl inom akademien som hos övriga högskolepolitiska aktörer behöver det bedrivas ett systematiskt arbete för att främja den akademiska friheten.
- Akademisk frihet är ett begrepp vars innehåll behöver diskuteras och förhandlas fram. Avvägningar behöver exempelvis göras visavi andra akademiska normer (vetenskapligt ethos).
- Hot och hat drabbar inte bara forskare som själva engagerar sig i samhällsdebatten, och det kan komma inifrån akademien såväl som utifrån. Här behövs ett bättre kunskapsunderlag.
- Hot mot kroppslig integritet, exempelvis genom sexuella trakasserier, har direkt inverkan på den akademiska friheten i och med att de väsentligen kringskar möjligheten att verka som forskare och lärare inom akademien.
- Osäkra anställningar som forskare och lärare är ett reellt, men ofta dolt hot mot den akademiska friheten. Det är en fråga som inte bör negligeras bara för att den akademiska friheten är formellt säkrad.

Den akademiska frihetens värde och innehåll

Det är välkommet att regeringen i sin promemoria väljer termen akademisk frihet, istället för att enbart komplettera befintliga skrivningar om forskningens frihet med motsvarande om utbildningens frihet. Sverige har här varit ett undantag internationellt, där det vanliga är att betrakta akademisk frihet som ett bredare fenomen i relation till vetenskapligt ethos och allmänhetens förtroende för, och tillit till, vetenskaplig kunskap.¹ Diskussionen är relevant att föra också kring akademins samverkan med det övriga samhället.

Det finns ett behov av en fördjupad förståelse för vad akademisk frihet innebär, vilket förutsätter en kontinuerlig och kritisk diskussion om dess gränser, värde och förutsättningar. Akademisk frihet är ett begrepp vars innehåll måste förhandlas fram och avvägningar behöver göras visavi andra akademiska normer (vetenskapligt ethos).² I det sammanhanget är lärosätenas autonomi visserligen viktig, men samtidigt bör lagstodet leda till ökad förutsebarhet och likhet i tillämpningen. Det måste finnas en tydlighet kring när denna lag inte respekteras.³ Den föreslagna skrivningen är principiellt viktig, men den behöver följas av ett systematiskt arbete. Det gäller såväl inom akademien som för högskolepolitikens övriga aktörer, främst Universitets- och högskolerådet (UHR), Universitetskanslersämbetet (UKÄ), Vetenskapsrådet och övriga forskningsfinansiärer.

I regeringens promemoria framkommer i huvudsak ett instrumentellt resonemang för den akademiska friheten; det är för att forskning och undervisning med så hög kvalitet och tillförlitlighet som möjligt ska kunna möta samhällsutmaningar och samhällets förväntningar, formulerade bland annat genom målen för universitet och högskolor, som forskning och högre utbildning bör vara fri. Det är viktigt att inse att det kan finnas konflikter mellan akademisk frihet och uppfyllandet av dessa mål. Exempelvis knyter autonomiutredningen värdet av akademisk frihet till det akademiska arbetets kvalitet.⁴

¹ Se t.ex. Åsa Wikforss, ”Den stora oenigheten: Om faktaresistens och tillit”, Carl Heath, red., *Det demokratiska samtalet i en digital tid* (Stockholm: Kommittén Nationell satsning på medie- och informationskunnighet och det demokratiska samtalet, 2020), s. 31-40.

² Robert K. Merton, ”Science and technology in a democratic order”, *Journal of Legal and Political Sociology*, nr 1 (1942): 115–26.

³ ”Akademisk frihet under press: Om sentrale prinsipper og utviklingstrekk”, Skriftserien (Oslo: Forskerforbundet, 2017), https://www.forskerforbundet.no/Documents/skriftserien/2017-1_Akademisk_frihet.pdf.

⁴ SOU 2008:104, *Självständiga lärosäten: Betänkande av Autonomiutredningen* (Stockholm: Fritze, 2008).

Hoten mot den akademiska friheten

I regeringens promemoria berörs främst två olika hotbilder mot den akademiska friheten: ett från regeringshåll, då risk finns att den politiska styrningen blir för tvingande, och ett som handlar om hot och hat mot akademiker i samhällsdebatten. Här efterlyser vi en mer nyanserad förståelse, vilken berörs i flera delar nedan.

Det är viktigt att inse att hot och hat inte bara kommer utifrån, utan hot och hat kan ibland komma inifrån akademien. Hot och hat drabbar inte bara de forskare som ger sig in i samhällsdebatten, utan också andra som arbetar med politiskt laddade ämnen (t.ex. klimat, migration, genus, brottslighet eller forskning som inbegriper djurförsök). Förekomsten av hot och hat kan leda till att forskare väljer bort ämnen av rädsla för att bli utsatta, vilket är ett exempel på hur kringskuren akademisk frihet förhindrar att vi får kunskap om vissa ämnen. I samverkan mellan Nationella sekretariatet för genusforskning, Sveriges universitets- och högskoleförbund, SUHF, samt Sveriges universitetslärare och forskare, SULF, planeras i skrivande stund en enkätundersökning om utsatthet för hot och hat bland forskare och lärare vid svenska universitet och högskolor.

Även sexuella och andra former av trakasserier påverkar den akademiska friheten. Hot mot kroppslig integritet har direkt inverkan på akademisk frihet i så motto att möjligheterna att verka som forskare och lärare kringskärs väsentligt.⁵ Inom ramen för ett pågående forsknings- och samverkansprogram, i syfte att motverka sexuella trakasserier och utsatthet, genomförs en nationell studie av orsaker till, och förekomst och konsekvenser av, sexuella trakasserier och genusbaserad utsatthet i hela den svenska högskolesektorn.⁶

Slutligen påverkar även andra former av påtryckningar det faktiska utövandet av akademisk frihet. Individens frihet kan ibland stå i konflikt med kollegiets frihet. De funktioner i ledningsposition som fattar beslut om fördelning av forskningsmedel kan exempelvis påverka enskilda forskare att undvika att forska på eller publicera sig inom vissa politiskt laddade ämnen.

⁵ För en överblick av forskningen om sexuella trakasserier, se Fredrik Bondestam och Maja Lundqvist, ”Sexuella trakasserier i akademien: En internationell forskningsöversikt” (Stockholm: Vetenskapsrådet, 2018).

⁶ Programmet har inrättats på initiativ av KI, KTH, Malmö universitet och Nationella sekretariatet för genusforskning vid Göteborgs universitet: <https://ki.se/genusprogrammet>

Dold ojämlikhet av akademisk frihet

Möjligheten att utöva akademisk frihet är inte jämnt fördelad. Exempelvis finns inom högskolesektorn en stor andel med tillfällig anställning, och dessa saknar garanterad forskningstid eller utrymme för kursutveckling i sin undervisning. Tillfälliga anställningar riskerar att leda till akademisk försiktighet i flera avseenden.⁷ Om akademisk frihet åtnjuts främst av fast anställda,⁸ kan friheten de facto begränsas när andelen med tillsvidareanställning sjunker, utan att det märks som en kränkning av lagens princip. Det är här viktigt att undersöka eventuell systematik kring vilka som har utrymme att utöva reell akademisk frihet, det vill säga att den föreslagna lagändringen inte leder till att denna fråga negligeras bara för att den akademiska friheten är formellt säkrad.

Referenser

- ”Akademisk frihet under press: Om sentrale prinsipper og utviklingstrekk”. Skriftserien. Oslo: Forskerforbundet, 2017.
- Bondestam, Fredrik, och Maja Lundqvist. ”Sexuella trakasserier i akademien: En internationell forskningsöversikt”. Stockholm: Vetenskapsrådet, 2018.
- Heath, Carl, red. *Det demokratiska samtalet i en digital tid*. Stockholm: Kommittén Nationell satsning på medie- och informationskunnighet och det demokratiska samtalet, 2020.
- Merton, Robert K. ”Science and technology in a democratic order”. *Journal of Legal and Political Sociology*, nr 1 (1942): 115–26.
- SOU 2008:104. *Självständiga lärosäten: Betänkande av Autonomiutredningen*. Stockholm: Fritze, 2008.
- SOU 2019:6. *En långsiktig, samordnad och dialogbaserad styrning av högskolan: Betänkande av Styr- och resursutredningen (Strut)*. Stockholm: Norstedts Juridik, 2019.
- Åmossa, Karin. ”Siffrorna som saknas: SULF:s skuggrappport om tidsbegränsade anställningar i akademien 2014”. Stockholm: Sveriges universitetslärarförbund, 2014.

⁷ Se t.ex. Karin Åmossa, ”Siffrorna som saknas: SULF:s skuggrappport om tidsbegränsade anställningar i akademien 2014” (Stocholm: Sveriges universitetslärarförbund, 2014) för en fingervisning.

⁸ SOU 2019:6, *En långsiktig, samordnad och dialogbaserad styrning av högskolan: Betänkande av Styr- och resursutredningen (Strut)* (Stockholm: Norstedts Juridik, 2019).

GÖTEBORGS
UNIVERSITET

NATIONELLA
SEKRETARIATET FÖR
GENUSFORSKNING

Göteborg 2020-08-31

Fredrik Bondestam
Föreståndare

David Brax
Utredare

Jimmy Sand
Utredare